

ALTIJD DIENSTBAAR

Kunst in het hart van de samenleving

De crisis waarin de kunst is gestort door de radicale bezuinigingen op kunst en cultuur, noopt kunstenaars tot een heroverweging van hun maatschappelijke functioneren. Een gesprek met Matthijs de Bruijne en Jonas Staal over autonomie en engagement.

door Huib Haye van der Werf

De brief van de staatssecretaris van Cultuur aan de Tweede Kamer van 10 juni 2011, waarin hij de bezuinigingen van tweehonderd miljoen euro bekend maakte, sloeg in als een bom bij kunstminnend Nederland. De koele technocraat Halbe Zijlstra had zijn eigen plan getrokken en een eerste advies van de Raad voor Cultuur naast zich neergelegd. In één klap werd duidelijk dat het culturele landschap voorlopig niet meer hetzelfde zal zijn. Van de kunst wordt verwacht dat zij meer op eigen benen staat, volgens neoliberaal concept: het verhogen van de eigen inkomsten.

De kunstwereld mag zich gaan opmaken voor een harde en lange strijd. Speelde in de eerste reacties het protest tegen de onevenredige hoogte van de bezuinigingen een grote rol, en was de inzet het terugdraaien van de kortingen, intussen is het besef gegroeid dat er eerst gewerkt moet worden aan het maatschappelijk draagvlak voor kunst. De vraag daarbij is of de kunstenaar daar zelf wel in gelooft en wat mee kan doen. Waar moet hij of zij in geloven als het gaat om de positie van kunst in de samenleving, en welke positie kan hij innemen? Wat kan de kunstenaar precies betekenen op dit moment? Moet men in verzet tegen de neoliberale verschuivingen? Moeten kunstenaars zich gaan verenigen om zo sterker te staan? Of

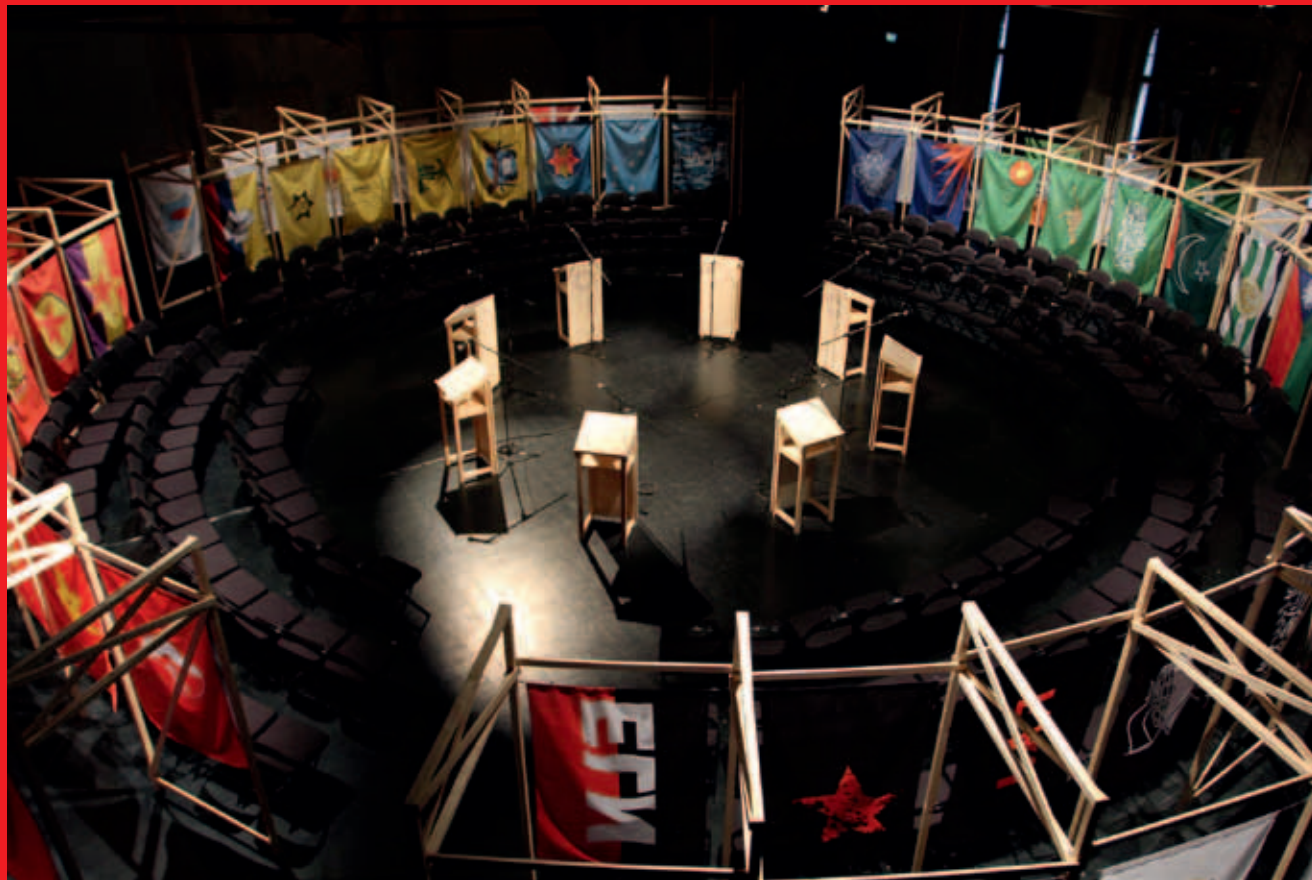
mag een kunstenaar zich nog autonoom opstellen en bezighouden met zaken als schoonheid en vorm?

AFVALMUSEUM

Iemand die al langer bezig is zijn kunstpraktijk stevig in te bedden in het maatschappelijke veld is Matthijs de Bruijne. Afgelopen jaar heeft hij nauw samengewerkt met de schoonmakers onder FNV Bondgenoten bij het oprichten van het Afvalmuseum op het Centraal Station in Utrecht. Het museum is bedoeld om zichtbaar te maken wat schoonmakers (vaak onopgemerkt) betekenen voor de maatschappij. Interessant bij deze samenwerking is dat hij gevraagd is en ingehuurd wordt om als kunstenaar bij te dragen aan de campagnes. 'Voor mij is het heel belangrijk om binnen een sociale beweging te opereren, maar toch als kunstenaar te blijven werken. Het zou zelfs wel kunnen zijn dat ik als kunstenaar binnen een vakbond vrijer kan werken dan binnen de kunstwereld. Bij beide heb ik te maken met spelregels waaraan een kunstenaar gebonden is, maar bij de vakbond heb ik in ieder geval ervaren dat, vanwege hun absolute geloof dat een kunstenaar in staat is om bergen te verzetten, er meer mogelijkheden ontstaan om zaken echt zichtbaar te maken. Door te opereren op afstand van de kunstwereld is me dit duidelijk

geworden.' De Bruijne doelt hiermee op een toestand binnen de hedendaagse kunst die na de bezuinigingen erg actueel is geworden: aan de ene kant is er een marktsysteem dat kunstenaars en hun werk (al dan niet politiek van aard) opslokt. En aan de andere kant de kunst die zich stellig distantieert van alles wat naar markt ruikt en zich volledig inzet voor de maatschappij. Waar ligt de autonomie voor beide?

Tijdens een interview in het bezuinigingsnummer van *Open* van een jaar geleden zei De Bruijne nog dat als een kunstenaar echt politiek wil opereren, hij iets van zijn autonomie moet inleveren. Door zijn ervaringen bij de FNV heeft hij zijn mening bijgesteld. 'Langzamerhand ben ik ervan overtuigd geraakt dat een kunstenaar tegelijk autonoom en politiek kan zijn. De enige wezenlijke vraag is: voor wie ben je aan het werk? Bij een traditioneel kunstwerk ben je tenslotte ook aan het werk voor een bepaalde groep mensen, maar dan binnen een meer liberale opvatting van kunst. Het grootste probleem in Nederland is niet zozeer de autonome positie van de kunstenaar op zichzelf, maar dat wij op dit moment ons bedienen van een esthetiek die voor mensen buiten de kunstwereld onleesbaar is. Als kunstenaars zouden we moeten leren meer werk te maken dat beter leesbaar is en

New World Summit, 2012, Sophiensäle, Berlijn, courtesy Jonas Staal en Berlin Biennale, foto Lidia Rossner

New World Summit, Women and Democracy: the Kurdish Question and Beyond door Fadile Yildirim (rechts) en vertaler Meral Cicek (links), courtesy Jonas Staal en de Berlin Biennale, foto Lidia Rossner

Het parlement van schoonmakers in De Burcht in Amsterdam, courtesy Maathijs de Bruijne, foto Joost van den Broek

zich krachtiger verhoudt tot de kwesties die nu leven in Nederland.'

OCCUPY

Die verbinding van kunst en maatschappij – en de rol die de autonome positie van de kunstenaar hierbij speelt – is iets waar Jonas Staal zich ook sterk voor maakt, maar op een andere manier. Zijn werk van het afgelopen jaar is veelal ontstaan in nauwe samenwerking met de Occupy-beweging. Recentelijk kwam daar *New World Summit* op de Berlijn Biënnale bij, waarin Staal allerlei verzetsbewegingen bij elkaar liet komen voor een conferentie. Anders dan De Bruijne lijkt Staal minder geneigd te nemen met de rol van de kunstenaar als discipline-overstijgende partner voor en vanuit sociaal-maatschappelijke bewegingen. Hij opereert liever vanuit de kunstwereld zelf, om van daaruit politiek te bedrijven. Zoals hij zelf heeft verwoord in zijn column *Tegen alle elites* op de website van *Metropolis M*: 'Er heeft nooit een apolitieke kunst bestaan. De kunstenaar is thans inzet van een ideologische strijd. En die moet met overgave gevoerd worden.'

Zo, dat staat. Alleen: hoe kan deze strijd gevoerd worden, wanneer de neoliberale

krachten van de (vrije) markt voor zoveel praktische beperkingen zorgen? Hoe houdt de kunstenaar zijn broek op zonder elitair te worden of de ideologische strijd waarin hij voor wil gaan uit het oog te verliezen? Jonas Staal: 'Ik werk samen met een veelheid van organisaties. Met andere kunstenaars, kunstinstellingen, maar ook politieke organisaties, politieke partijen en private organisaties. Dit vermindert de afhankelijkheid van één bepaalde bron van inkomsten, en dus ook de afhankelijkheid van de criteria die deze opstelt. Ik keer mij af van wat de "vrije markt" wordt genoemd, die niet vrij is, want kapot gesubsidieerd om machtsmonopolies van bepaalde bedrijven in stand te houden. Maar ik keer mij net zo goed af van het idee van een grote staat. Macht corrupteert, zonder uitzondering. Momenteel ben ik met andere kunstenaars, economen en filosofen druk bezig een weg uit die patstelling te vinden: een afwijzing van zowel de (on)vrije markt als van de staat. Elke vorm van machtsconsolidatie dient met het grootste wantrouwen tegemoet te worden getreden. Tot die tijd lijkt het mij belangrijk in zo breed mogelijke verbanden te werken om onafhankelijkheid te waarborgen, maar dat is niets meer dan een tijdelijke oplos-

sing voor een fundamenteel probleem. Namelijk het democratisch deficit van onze samenleving, dat het gevolg van dit machtsmonopolie is.'

Een overeenkomst tussen Staal en De Bruijne is in ieder geval de overtuiging dat kunst zich niet louter kan overgeven tot een eigen taal en betekenis. Zij kan niet opereren vanuit de notie van neutraliteit omdat zij (nu meer dan ooit) ervan doordrongen moet zijn volop onderdeel te zijn van die maatschappij. Kunstenaars moeten zich daarom positioneren in het hart van de samenleving en, zoals Staal zegt: 'Het recht eisen zelf vormgever te zijn van de politieke, sociale, economische en ideologische condities die hun praktijk bepalen.' Kunst is altijd dienstbaar, volgens Staal, en hij haalt de woorden van Andrea Fraser aan, die stelde: "We are all always already serving." 'De vraag alleen is: aan welk ideaal wensen wij ons dienstbaar te stellen?'

Huib Haye van der Werf is curator, schrijver, adviseur beeldende kunst en partner bij TAAK

Het afgelopen jaar heeft in de kunst geleid tot allerlei vormen van zelforganisatie en overleg. Enkele voorbeelden.

1. ARTISTS IN OCCUPY AMSTERDAM

Van 20 oktober tot 8 december is de groep *Artists in Occupy Amsterdam* aanwezig geweest bij de bezetting van het Beursplein door de Amsterdamse tak van de mondiale Occupy-protestbeweging. De groep is opgericht door de kunstenaars Elke Uitentuis, Wouter Osterholt, Iratxe Jaio, Klaas van Gorkum en Jonas Staal. Zij hebben een tent neergezet die dient als knooppunt van ontmoetingen en als basis voor het ter plekke te ontplooiën programma en activiteiten. De kunstenaars waren er dag en nacht. Er was een dagelijkse leesgroep onder aanvoering van Samuel Vriezen die de start vormde van discussies en gesprekken door de deelnemers. Het wordt met klem geen kunstproject genoemd; de oorspronkelijke initiatoren willen het niet claimen als hun eigendom. De kunstenaars van *Artists in Occupy Amsterdam* delen het idee dat kunst en de samenleving nauw verwant zijn, en er een symbiose tussen kunst en maatschappij bestaat. De rauwe condities van de bezetting, waarbij alles van de grond af moet worden opgebouwd (verwarming, onderdak, veiligheid, stroom, overleg en besluitvorming), symboliseren in feite de nulgraad waarlangs een samenleving opnieuw kan worden vormgegeven. Volgens Klaas van Gorkum gaat het om de openheid en het uitnodigen tot hernieuwd contact, zonder vooropgezette labels of afbakeningen.

Deze tekst is gebaseerd op een verslag van Jack Segbars dat is gepubliceerd op www.metropolism.com (1/11/2011)

2. NEW WORLD SUMMIT

New World Summit is een alternatief parlement dat Jonas Staal dit voorjaar realiseerde in het kader van de Berlijn Biënnale, waar politieke en juridische vertegenwoordigers van organisaties spraken, die zijn opgenomen op zogeheten internationale terreurlijsten. Vertegenwoordigers van de organisaties die op die lijst staan, hebben te kampen met een permanent reisverbod en bevroren financiële tegoeden, waardoor ze 'buiten de democratie' worden gesteld. Staals inzet was om via de kunst een 'de-

ACTIEJAAR 2011-2012

mocratisch supplement' te creëren, een ruimte voor 'radicale diplomatie', waar de huidige politiek niet langer toe in staat is, maar de kunst wel. Een interessant voorbeeld waren de vlaggen van alle vertegenwoordigde partijen, waarvan het ophangen zelf volgens de Duitse wet in veel gevallen al verboden is. Op kleur gesorteerd figureren ze echter in een kleurenschema dat tegenover de autoriteiten verdedigd kon worden als een abstract beeld. De *summit* bewees, zoals Staal stelt, 'dat kunst meer politiek kan zijn dan de politiek zelf, omdat zij weliswaar onderhevig is aan alerhande machtsbelangen, maar daar niet noodzakelijkerwijs een volledige identificatie mee aangaat en dus een mate van onafhankelijkheid weet te behouden van waaruit de principes van een fundamentele democratie kunnen worden verdedigd.'

Vertegenwoordigde organisaties/personen tijdens *New World Summit*, op 4 en 5 mei 2012, waren National Movement of the Liberation of Azawad (MNLA), Holy Land Foundation, National Democratic Front of the Philippines (NDFP), Liberation Tigers of Tamil Eelam (LTTE), Euskadi Ta Askatasuna / Basque Homeland and Freedom (ETA), de Palestijnse professor Sami al-Arian en de Koerdische vrouwenbeweging.

3. PLATFORM BK

Platform Beeldende Kunst is een organisatie voor kunstenaars en andere kunstprofessionals die is opgericht in 2011, op initiatief van een groep beeldend kunstenaars en ontwerpers. Het is een directe reactie op de bezuiniging van tweehonderd miljoen euro op kunst en cultuur. Door actieve inmenging in het maatschappelijk debat wil Platform BK invloed uitoefenen op het kunstbeleid vanuit de positie van de makers, in samenwerking met bestaande organisaties en nieuwe netwerken. Ook heeft het als doel de huidige negatieve beeldvorming tegen te gaan door het belang van kunst te benadrukken en uit te dragen. Bijvoorbeeld in het project *Art Matters*, een leestafel met een verzameling teksten en beeldmateriaal met analyses van de huidige politieke ontwikkelingen over de positie van kunst in Nederland. *Art Matters* werd gepresenteerd in oktober 2011 in het Stedelijk Museum, en vervolgens op andere locaties herhaald. Daarnaast is er het reactieteam: een nog op te richten poule van kunstprofessionals die stand-by staan om binnen vijf uur schriftelijk te reageren op negatieve en foutieve berichtgeving over kunst en kunstenaars. Tijdens een protest

tegen de bezuinigingen in september 2011 in Den Haag werd Platform BK zichtbaar door affiches met teksten als 'Wat is het nut van kunst?' en 'Wat is de meerwaarde van een dakloze?', met de subtekst 'Een wereld waarin we alles zakelijk bekijken levert ons niets op' (samenwerking met W139). Op 27 juni 2012, precies een jaar na de Mars der Beschaving, vond de publieke presentatie van Platform BK plaats in W139, waarbij de toekomstplannen bekend zijn gemaakt. Platform BK is een ledenvereniging, iedereen kan lid worden.

Meer informatie: www.platformbk.nl

4. DE MEENT

Het project *De Meent: het vrijkopen van ruimte*, een initiatief van kunstenaars Wouter Osterholt en Elke Uitentuis en wetenschapper Ernst van den Hemel, is een poging om het oud-Hollandse idee van de meent (of mient) opnieuw te introduceren. Door middel van een *crowdfunding campagne* worden mensen uitgenodigd om te investeren in de aankoop van De Inkiijk, het 20 m² grote huisje aan de Ruysdaelkade in Amsterdam, dat SKOR jarenlang gebruikte als expositieruimte. Eenieder die geld geeft, wordt mede-eigenaar van het gebouw, ongeacht de hoogte van de bijdrage. In mei en juni dit jaar vonden er zes Open Huis-bijeenkomsten plaats, waarin allerlei experts en ervaringsdeskundigen op het gebied van gemeenschappelijk eigendom samenkwamen. Tot september staan er ook andere activiteiten gepland, zoals poëzieavonden, filmvertoningen en informatiebijeenkomsten. Alle bevindingen, ervaringen en ideeën over *De Meent* worden gebundeld in een handboek, een praktische handleiding voor anderen die op basis van collectieve aankoop een ruimte beschikbaar willen maken. Dat het project in De Inkiijk begonnen is, is cruciaal. Het is een reactie op het verdwijnen van SKOR als een door de overheid gefinancierde organisatie voor kunst in het openbare domein. Het gaat de betrokkenen dan ook niet zozeer om de praktische uitvoerbaarheid van het plan als wel om het idee. 'Het onderzoeken van een nieuwe gemeenschappelijkheid, en daarin proberen volharden', zo noemt 'Meentenaar' Frank Keizer het op de website.

Meer informatie: www.meent.nl